

УДК 636.082:001(477) Буркат  
DOI: <https://doi.org/10.31073/abg.67.16>

**АКАДЕМІК В. П. БУРКАТ (1939–2009) –  
ОРГАНІЗАТОР СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ І МЕТОДОЛОГІЇ ПОРОДОТВОРЕННЯ,  
ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ У ТВАРИННИЦТВІ УКРАЇНИ  
(до 85-річчя від дня народження)**

**С. І. КОВТУН<sup>1</sup>, І. С. БОРОДАЙ<sup>2</sup>, О. В. ЩЕРБАК<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>Інститут розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН (Чубинське, Україна)

<sup>2</sup>Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН (Київ, Україна)

<https://orcid.org/0000-0002-5492-882X> – С. І. Ковтун

<https://orcid.org/0000-0001-6639-9200> – І. С. Бородай

<https://orcid.org/0000-0001-6400-8990> – О. В. Щербак  
[irinaboroday@ukr.net](mailto:irinaboroday@ukr.net)



*Мета статті – реконструювати основні життєві віхи та творчий шлях визнаного вченого у галузі тваринництва, доктора сільськогосподарських наук, професора, академіка УААН В. П. Бурката. Методи дослідження – загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація), спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний), біографічний та джерелознавчий. Обґрунтовано внесок ученого в розробленні теоретичних і методологічних засад розведення, селекції та біотехнології відтворення сільськогосподарських тварин. Доведено його вагомий роль в організації дослідної справи у тваринництві України, зокрема в становленні Інституту розведення і генетики тварин імені М.В. Зубця НААН. Систематизовано наукову спадщину вченого, обґрунтовано пріоритетність його досліджень з розроблення системної концепції породи, лінійного розведення, розвитку генетичних і біотехнологічних основ селекції у тваринництві, актуалізації проблеми збереження та раціонального використання сільськогосподарських тварин тощо. Розкрито внесок В. П. Бурката в становлення сучасної теорії і методології породотворення в молочному та м'ясному скотарстві, виведення спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби. Показано, що серед його методологічних напрацювань найбільшою значущістю відзначаються методика створення української червоно-рябої молочної породи, покладена в основу виведення інших спеціалізованих порід молочного і м'ясного напрямів продуктивності в Україні. Узагальнено програму діяльності та здобутки заснованої В. П. Буркатом наукової школи «Селекція і біотехнологія у тваринництві». Висвітлено наукові пошуки вченого з популяризації та репрезентації історії сільськогосподарської науки в Україні.*

**Ключові слова:** тваринництво, племінна справа, генетика, біотехнологія, збереження біорізноманіття, дослідна справа, наукова школа, В. П. Буркат

**ACADEMICIAN V. P. BURKAT (1939–2009) – FOUNDER OF MODERN THEORY AND METHODOLOGY OF BREEDING, ORGANIZER OF RESEARCH WORK IN ANIMAL HUSBANDRY IN UKRAINE  
(to the 85th anniversary of the birthday)**

**S. I. Kovtun<sup>1</sup>, I. S. Borodai<sup>2</sup>, O. V. Shcherbak<sup>1</sup>**

<sup>1</sup>*Institute Animal Breeding and Genetics nd. a. M.V. Zubets of NAAS (Chubynske, Ukraine)*

<sup>2</sup>*National Scientific Agricultural Library of NAAS (Kyiv, Ukraine)*

*The purpose of the article is to reconstruct the major life milestones and creative path of the recognized scientist in the field of animal husbandry, Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Academician of UAAS V. P. Burkat. Research methods are general scientific (analysis, synthesis, classification), special historical (problematic-chronological, comparative-historical), biographical and source studies. The contribution of the scientist to the development of theoretical and methodological principles of breeding, selection, and biotechnology of reproduction of farm animals is substantiated. The important role of V. P. Burkat in the organization of domestic research work in animal husbandry, in particular, in the formation of the Institute of Animal Breeding and Genetics named after M.V. Zubets NAAS was proven. The scientific heritage of the scientist is systematized, the priority of his research on the formation of a systematic concept of the breed, linear breeding, development of genetic and biotechnological bases of selection in animal husbandry, the actualization of the problem of conservation and rational use of the farm animals, etc. is substantiated. The contribution of V. P. Burkat to the formation of the modern theory and methodology of breeding in dairy and beef cattle breeding, the breeding of specialized breeds and types of cattle is revealed. It is shown that among his scientist's methodological developments, the most significant is the method of creating the Ukrainian Red-and-White Dairy breed, which is the basis for the development of other specialized domestic breeds of dairy and beef production directions. The program of activities and achievements of established by V.P. Burkat of the scientific school "Breeding and Biotechnology in Animal Husbandry" is summarized. The scholar's scientific search for the popularization and representation of the history of agricultural science in Ukraine is highlighted.*

**Keywords: animal husbandry, breeding work, genetics, biotechnology, preservation of biodiversity, research work, scientific school, V. P. Burkat**

**Вступ.** Фундаментом сталого розвитку агропромислового комплексу України є наукові здобутки учених-аграріїв, які забезпечують вирішення багатьох глобальних проблем сучасності, пов'язаних із продовольчою безпекою та зростанням якості харчування, що є запорукою здоров'я та процвітання нації. Це зобов'язує до критичного переосмислення та творчого використання кращого із творчого доробку попередніх генерацій дослідників, проведення неупередженої оцінки їх внеску у становлення та розвиток системи галузевого дослідництва та вищої професійної освіти. Це стосується, насамперед, плеяди провідних учених, лідерів вітчизняної аграрної науки, творчі ініціативи та передові практики яких сприяли ефективному розвитку аграрного виробництва.

У формування основоположних принципів наукового супроводу галузі тваринництва в Україні 80-х років ХХ – початку ХХІ століть вагомий внесок здійснив доктор сільськогосподарських наук, професор, академік УААН (нині НААН), двічі лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки Валерій Петрович Буркат (1939–2009). З іменем ученого пов'язані конструктивні здобутки та рішення, які визначили подальший розвиток дослідної справи у тваринництві України на кілька десятиріч уперед: 1) фундація сучасної теорії та методології породотворення; 2) формалізація нової галузі знань – біотехнологічної селекції; 3) актуалізація проблеми збереження та раціонального використання генофонду тварин та інші ключові наукові напрями. Окрім цього, академік В. П. Буркат – талановитий організатор та реформатор дослідної справи у тваринництві України, наукознавець і методолог аграрної науки. Доклав значних зусиль до здобуття та збереження статусу НААН як головного науково-методичного та координаційного центру розвитку АПК України. Майже 30 років присвятив становленню головного галузевого науково-методичного та координаційного центру – Інституту розведення і генетики тварин (нині ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН).

В. П. Буркат – самобутній історик вітчизняної аграрної науки та її популяризатор. Відстоюючи національну ідею на всіх рівнях впливу, співзаснував історико-біографічну серію

«Українські вчені-аграрії ХХ століття», ініціював видання галузевих енциклопедичних, довідкових та бібліографічних видань, редагував науково-тематичні часописи, підготував низку фундаментальних узагальнюючих наукових та публіцистичних праць тощо.

Окремі аспекти багатогранної діяльності вченого знайшли відображення у працях М. В. Зубця, О. Ф. Хаврука, В. М. Башенка та інших авторів (Zubecj, 2009; Zubecj, 1987; Bashhenko<sup>a</sup>, 2010; Bashhenko<sup>b</sup>, 2010), наших попередніх публікаціях (Borodai, 2016; Ghladij et al., 2019). Однак комплексного вивчення його творчого доробку у площині розвитку вітчизняного тваринництва проведено не було. Не достатньо вивченими є його наукова та організаційна діяльність, а дослідницькі розвідки з історії аграрної науки України розглядалися лише дотично. З огляду на це дане дослідження, з одного боку, сприятиме персоніфікації історії аграрної науки, а з іншого – реконструкції життєвого та творчого шляху неординарного вченого та організатора науки, актуалізації його визначального внеску у розвиток дослідної справи у тваринництві України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Варто відзначити, що цього року наукова спільнота України відзначає 85-річчя від дня народження вченого. З огляду на це **метою дослідження** – є узагальнити інтелектуальну та професійну біографію академіка УААН В. П. Бурката, його найбільш вагомими здобутки з організації племінної та дослідної справи у тваринництві України, позиціонувати пріоритетні складові його наукового доробку. Важливими завданнями даного дослідження є також окреслення творчих пошуків заснованої дослідником наукової школи, обґрунтування значення найбільш вагомих розробок її представників для наукового супроводу галузі тваринництва.

**Матеріали та методи дослідження** ґрунтуються на принципах історичного пізнання: об'єктивності, системності, наступності, комплексності, багатофакторності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація) та структурно-функціональні методи. Константуючу увагу приділено історичним методам дослідницького пошуку (проблемно-хронологічному, порівняльно-історичному, ретроспективному, біографічному) та джерелознавчому аналізу. Як джерельну базу дослідження використано наукові праці академіка В. П. Бурката, статистичні та довідкові матеріали з розвитку племінної та дослідної справи у тваринництві, архівні документи.

**Результати дослідження.** Народився Валерій Петрович 27 лютого 1939 р. у м. Барвінкове Харківської області. У 1956 р. поступив до Київського ветеринарного інституту (нині Національний університет біоресурсів і природокористування України). Наступного року у зв'язку з ліквідацією закладу та заснуванням Української академії сільськогосподарських наук перейшов на зоотехнічний факультет, який у 1961 р. закінчив з відзнакою. Йому поталанило слухати курси лекцій видатних учених М. А. Кравченка, К. Б. Свечина, М. М. Колесника, П. Д. Пшеничного, Д. К. Міхновського, що безперечно вплинуло на формування наукових пріоритетів вченого. Уже під час навчання в академії долучився до науково-дослідної роботи у студентському науковому гуртку при кафедрі фізіології, яку очолював визнаний фахівець у цій галузі, професор С. Ю. Ярослав. Під час проходження виробничої практики в О. Ю. Мокеєва в Українському НДІ тваринництва степових районів ім. М. Ф. Іванова «Асканія-Нова» (нині Інститут тваринництва степових районів ім. М. Ф. Іванова «Асканія-Нова» НААН), закінчив відому асканійську Вищу школу бонітерів. Директор інституту М. Т. Балашов поклав на В. П. Бурката тимчасове (на 2–3 міс.) виконання обов'язків директора станції штучного осіменіння. На основі ретельного вивчення анатомо-фізіологічних та етіологічних особливостей породи санта-гертруда Валерій Петрович вперше в колишньому Союзі налагодив систематичне взяття сперми на штучну вагіну від бугаїв-плідників. За результатами виробничої практики виконав дипломну роботу з проблем метизації худоби червоної степової породи, її впливу на формування господарськи корисних якостей тварин.

По закінченню академії В. П. Бурката направили селекціонером у племінний радгосп «Комсомолець Полісся» Чорнобильського району Київської області. З 1962 р. Валерій Петрович працював зоотехніком, головним зоотехніком (з 1966 р.) та головним зоотехні-

ком-селекціонером (з 1969 р.) Укрплемтресту. Селекційно-племінну роботу проводили у тісному контакті з директорами, селекціонерами та зоотехніками племінних господарств. Для Валерія Петровича із селекціонерів старшого покоління особливо корисним виявився досвід П. П. Загребельного («Велика Бурімка» Черкаської області), М. Г. Пшеничної («15 років Жовтня» Київської області), М. В. Данилевського (Прилуцька державна племінна станція Чернігівської області), П. М. Вільхового («Перемога» Полтавської області), Є. В. Дяченко («Гростянець» Чернігівської області), М. С. Кемарської (Новоолександрівський кінний завод Луганської області). Під час роботи в Укрплемтресті значний вплив на нього також здійснив П. Л. Можилевський, який був досвідченим фахівцем, причетним до організації перших в УРСР державних племінних заводів, обстоював пріоритетність племінного поліпшення худоби в загальнодержавних масштабах.

Ще на початку своєї виробничої діяльності В. П. Буркат вирішував питання племінного вдосконалення великої рогатої худоби і свиней. Зокрема, в 1968–1969 роках розробив технологію й організував будівництво першої в Україні станції контрольної відгодівлі свиней (за європейським зразком) при племзаводі ім. Декабристів Полтавської області. У 1970–1971 роках разом із В. П. Корчемним і П. Б. Духовним створив першу в країні станцію оцінки плідників за продуктивністю дочок (данський метод) при племзаводі «Старий Коврай» Черкаської області. За керівництва відомого вченого у галузі тваринництва, доктора сільськогосподарських наук, члена-кореспондента ВАСГНІЛ Ф. Ф. Ейснера підготував і в 1970 р. успішно захистив кандидатську дисертацію за темою «Продуктивні, племінні якості і роль корів-рекордисток в поліпшенні великої рогатої худоби симентальської породи» (Fasolja, 2009).

Наступною життєвою віхою вченого було його переведення в 1971 р. на посаду інструктора, а з січня 1977 р. завідувача сектором тваринництва сільськогосподарського відділу ЦК КПУ. З 1980 р. творча та професійна діяльність В. П. Бурката тісно переплелися з ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН, де він упродовж десяти років працював заступником директора з наукової роботи та завідувачем відділу розведення молочної худоби. Черговим звершенням цього етапу став захист докторської дисертації у 1989 р. за темою «Методи перетворення симентальської худоби на основі використання генофонду голштинської породи», який відбувся у Всесоюзному інституті розведення і генетики тварин (нині Всеросійський інститут генетики і розведення тварин) (Ghladij et al., 2019).

З 22 грудня 1989 р. по 1 січня 1990 р. В. П. Буркат – провідний спеціаліст, старший науковий співробітник відділу наукових досліджень Головного управління науково-технічного прогресу в галузях АПК Державного агропромислового комітету УРСР. З 2 січня 1990 р. виконував обов'язки вченого секретаря секції тваринництва і ветеринарії Південного відділення ВАСГНІЛ. В 1990–1993 роках – виконавчий директор, голова Президії виробничо-наукової асоціації з тваринництва «Україна». На посаді головного державного племінспектора України (1993–1996), генерального директора Національного об'єднання по племінній справі у тваринництві Валерій Петрович ініціював розробку і реалізацію Генеральної схеми розміщення та раціонального використання племінних ресурсів країни. Принципи її побудови ґрунтувалися на раціональному використанні наявного в Україні генофонду сільськогосподарських тварин та залученні кращого селекційного матеріалу з інших країн, який учений вивчав на фермах, в асоціаціях та наукових центрах Австрії, Болгарії, Великобританії, Голландії, Канади, Німеччини, Польщі, США, Угорщини, Франції, Швейцарії. У 1993 р. його обирають членом-кореспондентом, у 1995 р. – академіком, а в 1996 р. – віце-президентом УААН (Bashhenko<sup>a</sup>, 2010). Саме в цей час, який він влучно називав періодом «масової прихватування», йому вдалося зберегти цілісні майнові комплекси всіх 124-х племінних підприємств України, добитися концентрації кращих племінних ресурсів в провідних селекційних центрах, перепрофілювання дрібних станцій штучного осіменіння на репродуктори елітного маточного поголів'я великої рогатої худоби, свиней і овець та створення державних заводських конюшень. Водночас очолив творчу роботу з опрацювання «Закону про племінне тваринництво». У подальшому для формування широкого спектру нормативної документації з

племінної справи, поновлення видання Державних книг племінних тварин, забезпечення діяльності селекційних центрів європейського зразка на віце-президента УААН В. П. Бурката в 2000 р. покладено обов'язки генерального директора Державного науково-виробничого концерну «Селекція».

З 2002 р. Валерій Петрович Буркат – директор ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН. Принагідно відмітити, що саме завдячуючи його зусиллям, інститут ствердився остаточно як головний науково-методичний та координаційний центр з розведення та селекції тварин, здобув статус лідера вітчизняної зоотехнічної науки. Безперечною заслугою вченого є й те, що інститут атестований як селекційний центр з проблем тваринництва, підприємство з оцінки якості молока, трансплантації ембріонів; ліцензований на проведення господарської діяльності з проведення генетичної експертизи походження та аномалій великої рогатої худоби, коней, свиней, овець, а також на зберігання і реалізацію племінних (генетичних) ресурсів. На той час інститут був організатором і координатором двох державних науково-технічних програм зі створення й виведення нових порід і типів сільськогосподарських тварин, збереження їхнього генофонду на основі використання сучасних методів біотехнології та генетики (Zubecj, 2009).

Валерій Петрович був одним із ініціаторів та ідейних натхненників широкомасштабного кардинального перетворення вітчизняного генофонду порід. Розробив новий принцип селекції на основі замкнених заводських або міжзаводських популяцій, який дав можливість концентровано насичувати стада племзаводів спадковістю найцінніших плідників та самок, локалізувати певну генетичну структуру, водночас зберігаючи і навіть збільшуючи генетичну варіабельність. Запропонував комплексну систему інтенсивної селекції плідників, яка відповідала міжнародно визнаним підходам і критеріям, передбачала використання кращих за походженням бугайців на провідних племзаводах. Обґрунтував сучасне бачення категорії «порода», що з позицій системного підходу дало змогу глибше пізнати цей складний феномен, відмовитися від її догмату, як єдино можливої системної одиниці. Увів до наукового обігу поняття «синтетична популяція» та «синтетична лінія» (Burkat, 1985; Burkat, 1984; Burkat, 1989). Академік В. П. Буркат запропонував оригінальні авторські моделі та схеми організації селекційно-племінної роботи. Обґрунтував релевантні методи оцінки ліній, на основі чого за його ініціативи та безпосередньої участі на племпідприємствах системи Укрплемоб'єднання вдалося скоротити число плідників неперспективних ліній і відповідно збільшити реальні можливості репродукції бугайців – продовжувачів прогресивних ліній.

Валерій Петрович – один із фундаторів нової теоретичної концепції селекційного перетворення генофонду порід, концептуальні положення якої покладено в основу програм виведення нових високопродуктивних спеціалізованих порід і типів великої рогатої худоби. Основна стратегічна мета при цьому полягала в залученні кращого світового генофонду та практично повного збереження позитивних якостей місцевих порід на основі складного відтворювального схрещування. Учений є співавтором першої, апробованої на теренах незалежної країни, української червоно-рябої молочної породи, а також українських чорно-рябої, червоної та бурої молочних, волинської, поліської і південної м'ясних порід, їх структурних одиниць (внутрішньопородних типів, заводських ліній і родин) (Zubecj, 1987).

Значну роль у забезпеченні масштабності породного перетворення скотарства відіграла організована ним система щорічної комісійної оцінки племінних плідників на племпідприємствах України, а також виставки «Агро», на яких останні 15 років Валерій Петрович був спочатку заступником голови, а потім – співголовою державної експертної комісії. Зусиллями вченого отримали більшу спрямованість роботи з генетики та біотехнології, стали перманентним підґрунтям для подальшого розгортання селекційних досліджень. В. П. Буркат уперше задекларував витоки нової науки – біотехнологічної селекції, яка виникла на стику селекції, генетики, біотехнології та кібернетики і обіцяє вже в недалекому майбутньому одержання тварин «на замовлення» від певних батьків з бажаними екстер'єрними, інтер'єрними та господарськими характеристиками. Нова галузь знань відкриває досить принадні перспективи

для запобігання глобальної продовольчої кризи, ліквідації тяжких хвороб людей і тварин (Burkat, 1998; Burkat, 1988).

Як науковий керівник програми «Збереження генофонду сільськогосподарських тварин», В. П. Буркат розгорнув широку програму цілеспрямованих заходів. Першим кроком була реконструкція та планомірне поповнення банку генетичних ресурсів ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН, завдяки чому йому надано статус наукового об'єкта, що становить національне надбання. За ініціативи вченого на базі інституту розроблено теоретичні та методологічні засади сучасної стратегії збереження генетичного різноманіття сільськогосподарських тварин, які ґрунтуються на поєднанні комплексу селекційних, генетичних, біотехнологічних та організаційно-економічних засад (Bashhenko<sup>b</sup>, 2010).

Валерій Петрович неодноразово підкреслював, що ефективне розгортання науково-дослідного процесу неможливе без оволодіння науковцями сучасними знаннями з теорії й методології, без налагодження системного творчого діалогу з обміну передового досвіду. Саме він започаткував практику проведення щорічних наукових дискусій в інституті, де в особливій атмосфері творчості виносилися на розгляд найбільш актуальні проблеми селекції, генетики та біотехнології сільськогосподарських тварин, відшліфовувалися нові оригінальні підходи, теорії та концепції. Іншою заслугою вченого була підготовка та видання профільними інститутами збірників сучасних методик наукових досліджень.

На базі інституту регулярно проходили міжнародні, загальнодержавні та обласні наради, семінари з актуальних проблем селекції, генетики та біотехнології сільськогосподарських тварин; щороку відбувалося навчання спеціалістів АПВ. Інститут і сам був активним учасником міжнародних та державних конференцій, нарад, семінарів. Доречно згадати хоча б Міжнародний регіональний учбовий семінар з вивчення стану світових генетичних ресурсів тваринництва під егідою Міжнародної Продовольчої і сільськогосподарської організації (FAO) і Світової асоціації тваринників (WAAP), який відбувся у 2002 р. за участі співробітників інституту (Bashhenko<sup>a</sup>, 2010). Зокрема, Валерій Петрович був керівником Національного консультативного комітету для підготовки доповіді «Генетичні ресурси тваринництва світу».

Наразі колектив інституту працює над вирішенням таких нагальних завдань, намічених Валерієм Петровичем Буркатом на перспективу:

- законодавчо-нормативне забезпечення галузі відповідно до європейських стандартів;
- упорядкування генеалогічних структур вітчизняних порід, їх генетична паспортизація з використанням полімеразної ланцюгової реакції;
- завершення нормативно-технологічного забезпечення початку діяльності загальнодержавних контролер-асистентської та експерт-бонітерської служб;
- запровадження у масштабах держави єдиної системи оцінки племінної цінності тварин, яка ґрунтується на діяльності контрольно-випробувальних станцій, незалежній експертизі кількості і якості продукції та глобальній комп'ютеризації;
- реалізація на практиці розроблених методів збереження генетичних ресурсів сільськогосподарських тварин;
- продовження біотехнологічних експериментальних робіт з метою прискорення темпів селекції та репродукції тварин із вдалим поєднанням найважливіших господарськи корисних якостей;
- повне розкриття всіх складових феномену відтворної здатності тварин для коригування відповідних технологічних параметрів;
- опрацювання найбільш ефективних економічних важелів розвитку конкурентоздатного племінного тваринництва України (Ghladij et al., 2019).

В. П. Буркат особливу увагу приділяв вихованню достойної зміни. Завдяки його зусиллям стали традиційними весняні зустрічі молодих учених і аспірантів споріднених інститутів для обговорення актуальних завдань тваринництва. Чи не найбільшим здобутком вченого є заснування при інституті однієї із найбільш авторитетних в Україні наукових шкіл – «Селекція і біотехнологія в тваринництві». Серед його учнів відомі вчені: академіки НААН

М. І. Башенко, В. І. Ладика, Ю. Ф. Мельник та члени-кореспонденти НААН С. Ю. Рубан, доктори сільськогосподарських наук В. І. Антоненко, С. Л. Войтенко, А. М. Дубін, В. Т. Сметанін, О. Ф. Хаврук, Л. В. Пешук та ін. В основу діяльності наукової школи поклалися такі напрями: 1) фундація сучасної теорії породотворення; 2) удосконалення системи організації та планування племінної справи; 3) розробка комплексної системи інтенсивної селекції бугаїв-плідників; 4) оптимізація регіональної системи селекції у скотарстві; 5) селекційно-генетичне вдосконалення порід сільськогосподарських тварин; 6) розробка ефективних методів та форм збереження генофонду порід; 7) вивчення закономірностей формування продуктивності тварин в онтогенезі; 8) розробка основ породовипробування у скотарстві; 9) генетичні та біотехнологічні основи розвитку селекції; 10) дослідження історичних аспектів розвитку аграрної науки та ін. (Ghladij et al., 2019).

Академік В. П. Буркат зробив істотний внесок у розвиток комплексних наукових досліджень з національної аграрної біографістики та бібліографії, репрезентації і популяризації історії сільськогосподарської дослідної справи. Першим кроком на цьому шляху стало започаткування у 1997 р. разом з академіком М. В. Зубцем на базі Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН історико-біографічної серії «Українські вчені-аграрії ХХ століття», у межах якої вдалося систематизувати матеріал щодо життя та діяльності визнаних учених у цій галузі. За відносно короткий термін було видано 9 книг цієї серії, у яких висвітлено життєвий шлях, наукову та громадську діяльність 1270 українських учених-аграріїв (Bashhenko<sup>b</sup>, 2010). Особливої уваги В. П. Буркат надавав популяризації діяльності окремих науково-дослідних та науково-виробничих установ, які розглядав як основну ланку на шляху розбудови вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи у тваринництві. Це, зокрема, НААН, Укрплемоб'єднання, ДНВК «Селекція», Виробничо-наукова асоціація з тваринництва «Україна», ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН та ін. Валерієм Петровичем особисто або в співавторстві підготовлено низку видань, що відтворюють основні етапи діяльності цих установ, дають комплексну оцінку внеску їх творчих колективів у розвиток сільськогосподарської дослідної справи у тваринництві України. Це, насамперед, такі наукові праці, як «Десять років від набуття Укрплемоб'єднанням статусу Національного об'єднання по племінній справі у тваринництві» (2003), «Інститути Відділення зоотехнії у 2002 році» (2003), «Інститут розведення і генетики тварин» (2004), «Нариси з історії інституту» (2008) та ін. (Fasolja, 2009).

Валерій Петрович розгорнув активну діяльність як відповідальний редактор міжвідомчого тематичного наукового збірника «Розведення і генетика тварин», член редколегії галузевих журналів «Вісник аграрної науки», «Біологія тварин», «Тваринництво України», реферативного журналу «Агропромисловий комплекс», редактор відділу «Сільське господарство» Енциклопедії сучасної України, а також інших наукових і науково-виробничих збірників з проблем тваринництва; віце-президент Українського товариства генетиків і селекціонерів ім. М. І. Вавилова, член Науково-технічної ради Міністерства аграрної політики України, голова ради із захисту докторських та кандидатських дисертацій при Інституті розведення і генетики тварин УААН.

Іншим напрямом діяльності вченого, черговою гранню його таланту була публіцистична діяльність. Його публіцистика переважно присвячена питанням розвитку тваринництва, невідкладним проблемам державотворення та наукознавства, ролі особи в науці, культурі, політиці та ін. Зокрема, вченим підготовлено серію статей яскраво вираженого державницького спрямування: «Лженаука на шпальтах «Известий» або чи згодні ми продати Україну за президентство Горбачова» (1992), «Конституція України чи Української РСР?» (1992), «Раби Московії чи лицарі української державності» (1992), «Бранці примітивних догм» (1992), «Хибна концепція» (1993), «Шануймося, бо ми того варті!» (2003). Проблема розвитку української науки присвячено низку статей: «Наука і генеза нації» (1992), «Подбаймо про національну науку» (1992), «Про відродження національної науки» (1992), «Про фермерство, науку і т. ін.» (1992), «Про професійну гідність фахівців та вчених» (1995), «Наука, держава, село, нація» (2008). Оскільки публіцистичні твори Валерія Петровича викликали цілком за-

кономірний інтерес серед широкого кола вчених та фахівців, за рішенням вченої ради ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН більшість з них видано окремою збіркою «Ретроспектива публіцистики» (2004) (Borodai, 2016).

В останні роки життя вченим видано низку публіцистичних творів, присвячених питанням національного відродження та державотворення України: «Переяслав: 350 років брехні і геноциду» (2005), «Оригінальні козацькі прізвиська» (2005), «Помаранчеві сподівання» (2008), «Свою Україну любіть...» (2008) (Burkat, 2008). Працею фактично усього життя В. П. Бурката стала остання монографія «Свою Україну любіть...», матеріал до якої він збирав упродовж не одного десятка років. Вражає прагнення вченого всупереч своїй зайнятості науково-дослідною роботою занотовувати до записників висловлювання різних авторів щодо України, українців та мови української. Не випадково лейтмотивом видання було шевченківське «Свою Україну любіть», адже сам автор шанував усе українське: культуру, традиції, її історію.

Науковий доробок академіка В. П. Бурката вражає своєю глибиною та різносторонністю тематики – це понад 900 наукових праць, серед яких 40 монографій, 74 програми селекції для України, регіонів, племзаводів і племпідприємств, біля 50 методичних рекомендацій, технологічних проектів, інструкцій, положень, правил, державних стандартів, 24 авторські свідоцтва і патенти, 6 науково-популярних фільмів. У більшості наукові праці вченого не втратили своєї значущості на сучасному етапі розвитку тваринництва. Такі складники його творчого спадку, як теорію породи та породотворення; методичні основи управління генеалогією породи; теорію консолідації селекційних формувань; основи вирощування, оцінки й раціонального використання плідників; генетичні та біотехнологічні засади розвитку селекції; методи збереження й раціонального використання генофонду тварин, доцільно використовувати як теоретичну та методологічну основу при розробці подальшої стратегії розвитку племінної справи у тваринництві України (Fasolja, 2009).

Наукову й виробничу діяльність вченого відзначено орденом «За заслуги» III, II, I ступенів (1996, 1999, 2009), трьома медалями, Державною премією України в галузі науки і техніки (1993, 1999), премією ім. В. Я. Юр'єва Національної академії наук України, премією УААН «За видатні досягнення в аграрній науці» (Fasolja, 2009).

Таким чином, аналіз наукових здобутків В. П. Бурката засвідчив, що він є автором багатьох теоретичних розробок, які знайшли практичне застосування в галузі тваринництва. Розвинув вчення про породу та породотворення, розкривши закономірності феномену породи і визначивши її дійсний статус, запровадив до практики тваринництва нову біозоотехнічну системну одиницю – синтетичну популяцію. Здійснив внесок у теорію лінійного розведення у скотарстві, обґрунтувавши принцип селекції на основі ізольованих заводських популяцій або комплексів міжзаводських популяцій. Розробив принципи збереження та раціонального використання вітчизняного генофонду тварин. Поглибив знання щодо формування рекордної продуктивності та їхнього використання у племінній роботі, модифікував схему великомасштабної селекції у скотарстві. Він заклав підґрунтя нової комплексної галузі знань – біотехнологічної селекції. Обґрунтував концепцію розбудови національного спеціалізованого скотарства. Академік В. П. Буркат – визнаний методолог вітчизняного тваринництва. Вершиною наукової творчості вченого є методика виведення української червоно-рябої молочної породи, концептуальні положення якої покладено в основу програм виведення інших порід великої рогатої худоби України, що сприяло прискоренню процесу породотворення та зростанню генетичного потенціалу їхньої продуктивності до рівня європейських стандартів. Серед методів та способів, розроблених ученим, найбільшою практичною значущістю відзначаються методи створення синтетичних ліній у скотарстві, метод добору й оцінки бугаїв у племзаводах, спосіб підбору батьківських пар у племінному тваринництві.

В. П. Буркат здійснив суттєвий внесок в організацію сільськогосподарської дослідної справи в Україні як віце-президент, академік-секретар Відділення зоотехнії НААН, директор ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН. Сприяв обґрунтуванню пріоритетних та перспективних напрямів



наукових досліджень у галузі тваринництва, зростанню їхньої результативності. Брав участь у розробці та реалізації науково-технічних програм і проектів, запровадженні нових форм творчих об'єднань науковців – науково-методичних центрів. Ініціював створення виробничо-наукової асоціації у тваринництві «Україна», Національного об'єднання по племінній справі у тваринництві «Укрплемоб'єднання» та Державного науково-виробничого концерну «Селекція». Вагомим здобутком вченого є заснування на базі ІРГТ ім. М.В. Зубця НААН наукової школи «Селекція і біотехнологія у тваринництві».

## REFERENCES

- Bashhenko, V. M. (2010). Akademik UAAN V. P. Burkat – fundator suchasnoi metodolohii porodotvorennia u skotarstvi [Academician of the UAAS V. P. Burkat is the founder of the daily methodology of breeding in cattle breeding] *Rozvedennia i henetyka tvaryn – Animal breeding and genetics*. Kyiv, 44, 36–40. [In Ukrainian].
- Bashchenko, V. M. (2010). Rerezentatsiina diialnist akademika UAAN V. P. Burkata u haluzi istorii ahrarnoi nauky Ukrainy [Representation activity of academician UAAS V. P. Burkat in the history of agricultural science in Ukraine] *Visnyk ahrarnoi nauky – Bulletin of Agrarian Science*, 10, 80–82. [In Ukrainian].
- Borodai, I. S. (2016). Akademik V. P. Burkat – publitsyst, istoryk i populiaryzator ahrarnoi nauky v Ukraini [Academician V. P. Burkat is a publicist, historian and popularizer of agricultural science in Ukraine] *Rozvedennia i henetyka tvaryn – Animal breeding and genetics*. Vinnytsia, 51, 14–21. [In Ukrainian].
- Burkat, V., & Kuznjecov, V. (1998). Biotekhnolohichna selektsiia: etychni aspekty [Biotechnological selection: ethical aspects] *Tvarynnyctvo Ukrajinu – Animal husbandry of Ukraine*, 4, 17–19. [In Ukrainian].
- Burkat, V. P. (1988). Biotekhnolohiia i selektsiia [Biotechnology and breeding] *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of agricultural science*, 8, 64–66. [In Ukrainian].
- Burkat, V. P. (1985). Metody stvorennia syntetychnykh liniu molochnoi khudoby [Methods of creating synthetic lines of dairy cattle] *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of agricultural science*, 3, 59–62. [In Ukrainian].
- Burkat, V. P. (1984). Problema porody u molochnomu skotarstvi ta shliakhy yii rozv'iazannia [The breed problem in dairy cattle breeding and ways to solve it] *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of agricultural science*, 10, 1–7. [In Ukrainian].
- Burkat, V. P. (1989). Syntetycheskye populiatsyy [Synthetic populations]. *Razvedenye y yskusstvennoe osemnenye krupnogo rohatoho skota – Breeding and artificial insemination of cattle*. Kiev, 21, 9–13.
- Hladii, M. V., Melnyk, Yu. F., Polupan, Yu. P., Kovtun, S. I., Borodai, I. S., & Boiko, O. V. (2019). Akademik V.P.Burkat – storinky biohrafii ta tvorchyi dorobok vidomoho vchenoho, patriota i hromadskoho diiacha [Academician V. P. Burkat – pages of the biography and creative work of a famous scientist, patriot and public figure] *Rozvedennia i henetyka tvaryn – Animal breeding and genetics*. Kyiv, 57, 5–15. [In Ukrainian].
- Zubets, M. V. (2009). Lider vitchyznianoї selektsiinoї zootekhnichnoї nauky [Leader of domestic breeding zootechnical science] *Visnyk ahrarnoi nauky – Herald of Agrarian Science*, 2, 44–47. [In Ukrainian].
- Zubets, M. V. & Burkat, V. P. (1987). Pro radykalnyi perehliad teorii selektsii [On a radical revision of the theory of selection] *Visnyk silskohospodarskoi nauky – Bulletin of agricultural science*, 11, 80–82. [In Ukrainian].
- Burkat, V. (2008). *Svoiu Ukrainu liubit* [Love your Ukraine]. Universytetska knyha. [In Ukrainian].
- Khavruk, O. F. (1997). Burkat Valerii Petrovych [Burkat Valery Petrovych] In M. V. Zubets, & V. P. Burkat (Eds), *Vcheni-selektsionery u tvarynnyctstvi* [Breeder scientists in animal husbandry] (23–28). Ahrarna nauka. [In Ukrainian].

Fasolja, V. I., & Kovtun, S. I. (compilers). (2009). *Burkat Valerii Petrovych : biobibliografichnyi pokazhchyk naukovykh prats za 1963–2008 roky* [Valery Petrovych Burkat: biobibliographic index of scientific works for the years 1963–2008]. Ahrarna nauka, [In Ukrainian].

---

*Одержано редколегією 22.05.24 р.*

*Прийнято до друку 25.06.24 р.*